

بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی و معرفی برخی گونه‌های سمی شهرستان اردستان (استان اصفهان)

مریم حائری‌نسب^{۱*}، شبنم عباسی^۲

۱- استادیار و عضو هیأت علمی گروه زیست‌شناسی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران
 ۲- مدرس گروه علوم پایه، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
 *آدرس مکاتبه: تهران، گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه پیام‌نور
 صندوق‌پستی: ۳۶۹۷-۱۹۳۹۵
 پست الکترونیک: m.haerinasab@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۳۰

تاریخ تصویب: ۹۷/۳/۲۲

doi: 10.29252/jmp.2.70.122

چکیده

مقدمه: استفاده از دانش مردم بومی در استفاده از گیاهان می‌تواند اطلاعات ارزشمندی در زمینه تغذیه، درمان و تولید داروهای مورد استفاده در طب مدرن فراهم سازد.

هدف: تحقیق حاضر برای نخستین بار به بررسی میزان شناخت مردم اردستان نسبت به گیاهان دارویی و معرفی برخی گیاهان سمی منطقه پرداخته‌است.

روش بررسی: جهت کسب اطلاعاتی نظیر نوع اندام مصرفی، خواص و طریقه مصرف گیاهان دارویی منطقه، نمونه‌های گیاهی جمع‌آوری شده پس از شناسایی، به مردم بومی عرضه و اطلاعات حاصل در قالب پرسشنامه جمع‌آوری شد. همچنین برخی گیاهان سمی منطقه با استفاده از منابع معتبر معرفی شد.

نتایج: در این تحقیق، ۱۲۰ گونه اعم از گونه‌های دارویی و سمی معرفی شد که ۱۰۶ گونه متعلق به ۴۱ تیره و ۹۸ جنس از کاربرد دارویی برخوردار بودند. از این میان تیره‌های Asteraceae با ۱۷ جنس و ۱۷ گونه و Apiaceae با ۹ جنس و ۱۰ گونه از اهمیت بیشتری برخوردار بودند. همچنین مشخص شد که ۲۵ گونه از ۱۲۰ گونه گیاهی معرفی شده خاصیت سمی دارند که از این میان ۱۱ گونه در دوزهای پایین دارای مصارف دارویی هم هستند. نتایج حاصل نشان داد که بیشترین بخش‌های مورد استفاده از گیاهان دارویی در منطقه اردستان شامل اندام‌های هوایی و به صورت جوشانده می‌باشد. همچنین بیشترین کاربرد گیاهان دارویی در این منطقه به عنوان ضد درد، رفع اختلالات گوارشی و اختلالات متابولیکی نظیر دیابت و چربی خون است.

نتیجه‌گیری: وجود ۱۰۶ گونه گیاه دارویی در شهرستان اردستان نشان‌دهنده غنای این منطقه از نظر گیاهان دارویی و دانش نسبتاً بالای مردم منطقه نسبت به مصارف دارویی این گیاهان می‌باشد.

کل واژگان: اتنوبوتانی، اردستان، دانش بومی، کاربرد سنتی، گیاهان دارویی

هر فرهنگ، روش‌های ارزشمندی را برای یافتن گیاهان دارویی جدید و داروهای گیاهی عرضه داشته است [۵]. علم اتنوبوتانی به استفاده از گیاهان در زندگی مردم یک قوم می‌پردازد. این علم به مستند شدن تعدادی از گیاهان مفید، دارویی، سمی یا مورد استفاده در غذا منجر می‌شود. از طرفی با توجه به استفاده روزافزون از گیاهان دارویی در طب سنتی و وجود این اطلاعات نزد افراد کهنسال، ذخیره‌سازی و حفظ این اطلاعات ضروری به نظر می‌رسد و از ارزش بالایی برخوردار است [۶]. برخی از کشورها دستاوردهای حاصل از پژوهش‌های اتنوبوتانی را جهت ساخت داروهای جدید مورد استفاده قرار داده‌اند [۷، ۸، ۹]. همچنین، مطالعات اتنوبوتانی قادر است اطلاعات مفیدی را جهت حفاظت مؤثر از تنوع زیستی و بهره‌برداری منطقی از منابع طبیعی فراهم سازد [۸، ۷]. این اطلاعات می‌تواند به عنوان کمکی مؤثر برای سازمان‌های بین‌المللی نظیر IUCN (اتحادیه بین‌المللی حفاظت از محیط زیست) که با هدف شناسایی و معرفی گونه‌های گیاهی نادر جهت حفظ و حراست آنها و ارائه شیوه‌های بهره‌برداری اصولی و منطقی از طبیعت فعالیت می‌کنند، تلقی شود. از سویی شناسایی و معرفی گیاهان سمی و خطرناک که در اغلب نقاط جهان خسارت اقتصادی زیادی را به صنعت دامپروری و سلامت انسان وارد می‌کنند، از دیگر کاربردهای مطالعات اتنوبوتانی محسوب می‌شود [۱۱، ۱۰]. بدیهی است که شناخت این گیاهان می‌تواند در زمینه پیشگیری از ایجاد مسمومیت و عوارض جانبی حاصل از آن، برای اهالی یک منطقه از اهمیت زیادی برخوردار باشد.

تاکنون در ارتباط با بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی در استان اصفهان و ایران، مطالعات متعددی انجام یافته است که در این زمینه می‌توان به بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان فریدون‌شهر اشاره نمود، در این مطالعه تیره‌های *Asteraceae* و *Apiaceae* بیشترین تعداد گیاهان دارویی را با بیشترین کاربرد جهت درمان بیماری‌های گوارشی به خود اختصاص داده‌اند [۱۲]. عباسی و همکاران (۲۰۱۲) به معرفی گونه‌های گیاهی با خواص دارویی در منطقه نطنز (کاشان) پرداختند که در بررسی آنها تیره‌های *Asteraceae* و

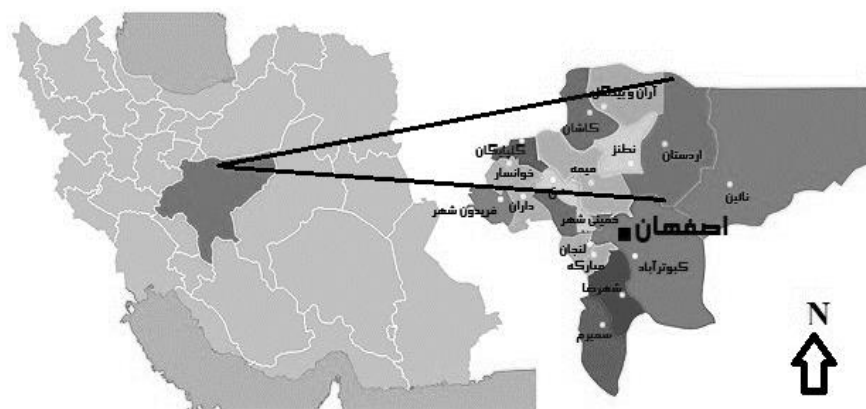
گیاهان عالی از زمان حضور انسان در کره زمین کلید تداوم حیات او و اولین منبع عظیم تنفس، تغذیه، درمان و صنعت محسوب می‌شدند. این موجودات با تنوع ژنتیکی گسترده و توانایی سنتز بی‌نظیر خود قادرند طیف گسترده‌ای از ترکیبات شیمیایی طبیعی با کاربردهای گوناگون از غذا گرفته تا دارو، عطرها و رنگ‌های مختلف را برای انسان فراهم سازند. تعداد و تنوع ترکیبات شیمیایی موجود در گیاهان بیش از ۴ برابر میکروب‌ها تخمین زده می‌شود. با این وجود هنوز از میان ۲۵۰ تا ۳۰۰ هزار گونه گیاهی، تنها ۵ هزار گونه آن مورد مطالعه جهت استفاده‌های درمانی قرار گرفته‌اند. هرچند در ۱۵۰ سال اخیر با غلبه صنایع دارویی شیمیایی بر کاربری سنتی گیاهان، تا حد زیادی از جایگاه گیاهان دارویی کاسته شده است، لیکن با افزایش آگاهی‌ها نسبت به عوارض جانبی ناشی از داروهای شیمیایی، مردم گرایش بیشتری به استفاده از داروهای گیاهی و فرآورده‌های طبیعی گیاهی پیدا کرده‌اند [۱]. در حال حاضر ۲۵ درصد از بازار دارویی را داروهای تشکیل می‌دهند که منشأ گیاهی دارند و ۲۵ درصد دیگر از تغییرات ساختمان ترکیبات طبیعی به‌دست آمده‌اند [۲]. قدیمی‌ترین شواهد استفاده از گیاهان در درمان بیماری‌ها توسط انسان، به ۶۰ هزار سال پیش برمی‌گردد [۳]. همچنین اطلاعاتی از استفاده گیاهان به‌عنوان دارو در میان سومریان و مصریان، مربوط به ۱۵۵۰ تا ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد مسیح در دست می‌باشد [۲]. در این میان کشور ایران با داشتن شرایط جغرافیایی خاص نظیر رشته کوه‌های متعدد، دشت‌ها و کویرهای وسیع و همچنین تنوعات آب و هوایی گسترده از ذخایر ژنتیکی گیاهی متنوع و ارزشمندی برخوردار است. این سرزمین از دیرباز خاستگاه قدیمی‌ترین و عظیم‌ترین تمدن‌های باستانی بشر بوده است و وجود یک نظام بهداشتی - درمانی کارآمد و مؤثر از ملزومات اساسی چنین تمدنی محسوب می‌شود [۴]. تمامی فرهنگ‌ها، تاریخچه طولانی از طب سنتی دارند که شامل چگونگی استفاده و بهره‌وری از گیاهان مفید است. آنچه مسلم است رویکردها، آداب و روش‌های استفاده از گیاهان دارویی در نقاط مختلف دنیا متفاوت است و گیاه‌شناسی سنتی مربوط به

گوارشی، گردش خون و دفع ادرار معرفی شده است [۱۸]. در بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان سیرجان (استان کرمان) تعداد ۷۹ گونه دارویی معرفی شده است که بیشترین مورد مصرف جهت درمان بیماری‌های گوارشی می‌باشد [۱۹]. مطالعه اتنوبوتانی شهرستان فسا نشان داد که تیره‌های Asteraceae، Lamiaceae و Fabaceae از بیشترین سهم برخوردار بودند و بیشترین استفاده دارویی را اندام‌های میوه و دانه به خود اختصاص داده است [۲۰]. اتنوبوتانی گیاهان دارویی شمال شرق خوزستان حاکی از چیرگی تیره‌های Asteraceae، Lamiaceae و Apiaceae می‌باشد و رفع بیماری‌های گوارشی به عنوان بیشترین مصرف گیاهان دارویی قلمداد شده است [۲۱].

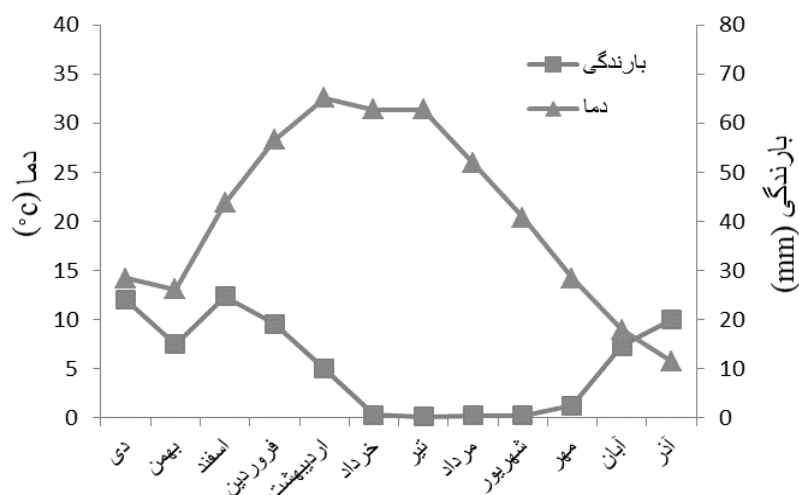
شهرستان اردستان با مساحت ۱۱۵۹۱ کیلومترمربع و جمعیتی بالغ بر ۴۵۱۵۰ نفر، در فاصله ۱۱۸ کیلومتری شمال شرق مرکز استان اصفهان، در دامنه ارتفاعات مرکزی ایران و بر ساحل کویر نمک قرار گرفته است (شکل شماره ۱). از نظر موقعیت جغرافیایی در فاصله بین ۵۱ درجه و ۵۵ دقیقه تا ۵۳ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این منطقه در جنوب کوهستانی و در شمال کویری و در مجموع از نقاط کم‌باران و از لحاظ اقلیمی از مناطق گرم و خشک به حساب می‌آید [۲۲، ۲۳]. نمودار امپروترمیک برگرفته از ایستگاه هواشناسی اردستان در حد فاصل سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶ (شکل شماره ۲) نیز به خوبی حاکی از شرایط اقلیمی خشک حاکم بر منطقه است [۲۴].

Lamiaceae با بیشترین مصرف اندام‌های هوایی به فرم جوشانده جهت تسکین درد از اهمیت زیادی برخوردار بودند [۱۳]. در بررسی کاربرد دارویی گیاهان بومی منطقه الموت قزوین دو تیره Lamiaceae و Rosaceae به عنوان دو تیره پرمصرف از گیاهان دارویی منطقه شناخته شدند [۵]. تیره‌های Lamiaceae و Asteraceae در مطالعه اتنوبوتانی منطقه زریوار مریوان دارای بیشترین غنای گونه‌ای بودند و بیشترین کاربرد محلی این گیاهان در درمان بیماری‌های گوارشی عنوان شده است [۱۴]. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه سیستان نشان می‌دهد که تیره Apiaceae از بیشترین مصرف دارویی توسط مردم برخوردار بوده است و بیشتر گیاهان دارویی به صورت جوشانده مورد مصرف قرار می‌گرفتند [۱۵]. مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی حوزه آبریز شمال شرقی خلیج فارس حاکی از غالبیت تیره Asteraceae می‌باشد و بیشترین مصرف گیاهان دارویی در این منطقه جهت درمان بیماری‌های گوارشی است [۱۶]. جمع‌آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان استان کهگیلویه و بویراحمد نشان داد که تیره‌های Lamiaceae و Apiaceae از بیشترین سهم برخوردار بودند و از بین مصارف دارویی گیاهان، درمان بیماری‌های گوارشی، قند، چربی و درمان عفونت بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است [۱۷]. مطالعه اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی دهستان زارمرود نکا (استان مازندران) نشان دهنده غالبیت تیره‌های Rosaceae و Lamiaceae می‌باشد و بیشترین موارد مصرف گیاهان دارویی در درمان بیماری‌های

شکل شماره ۱- موقعیت شهرستان اردستان در نقشه استان اصفهان

شکل شماره ۲- منحنی امپروترمیک مربوط به شهرستان اردستان (حدفاصل سال‌های ۱۳۸۶ - ۱۳۹۶)

، تنوع گونه‌های گیاهی ایران [۲۹]، رده‌بندی گیاهی [۳۰] و فلورا ایرانیکا [۳۱] شناسایی شدند. نام‌گذاری فارسی گیاهان بر اساس فرهنگ نام‌های گیاهان ایران [۳۲] انجام یافت. برای شناخت گیاهان سمی منطقه از کتاب معرفی گونه‌های سمی ایران [۳۳] استفاده شد.

سپس پرسشنامه‌هایی شامل اطلاعاتی نظیر سن و سطح سواد افراد بومی شهری و روستایی پرسش‌شده، نام محلی گیاه مورد استفاده، نوع اندام مصرفی، خواص دارویی و طریقه مصرف این گیاهان تنظیم شد. تعداد افراد پرسش شده ۲۰ نفر بودند که از میانگین سنی حدود ۵۸ سال و سطح ابتدایی برخوردار بودند. جزئیات مربوط به مشخصات افراد پرسش شده در جدول شماره ۱ و اطلاعات مستخرج از پرسشنامه‌ها در جدول شماره ۲ ارائه شده است. بزرگ‌ترین تیره‌های گیاهی منطقه با کاربرد دارویی نیز به شکل نمودار (شکل شماره ۳) ترسیم شد. همچنین توزیع فراوانی اندام‌های گیاهی مورد استفاده در درمان بیماری‌ها، طریقه مصرف و خواص درمانی آنها نیز به صورت نمودار (شکل شماره‌های ۴، ۵ و ۶) توسط نرم‌افزار Excel 2007 تهیه شدند.

گرچه گیاهان دارویی منطقه اردستان در سال ۱۳۸۷ توسط خانپور اردستانی و کاویانی معرفی شده‌اند، اما از دیدگاه اتنوبوتانی مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. علاوه بر این تنوعات اقلیمی و آب و هوایی متعدد و بخصوص خشکسالی‌های اخیر تا حدودی ترکیب فلوریستیکی منطقه و به تبع آن لیست گیاهان دارویی را تحت تأثیر قرار داده است [۲۵]. از طرفی گیاهان سمی منطقه نیز تاکنون مورد شناسایی واقع نشده است. در این مطالعه ضمن شناسایی و معرفی گیاهان دارویی منطقه، کاربرد درمانی، اندام مصرفی و نحوه استفاده از آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین گیاهان سمی منطقه نیز معرفی می‌شود.

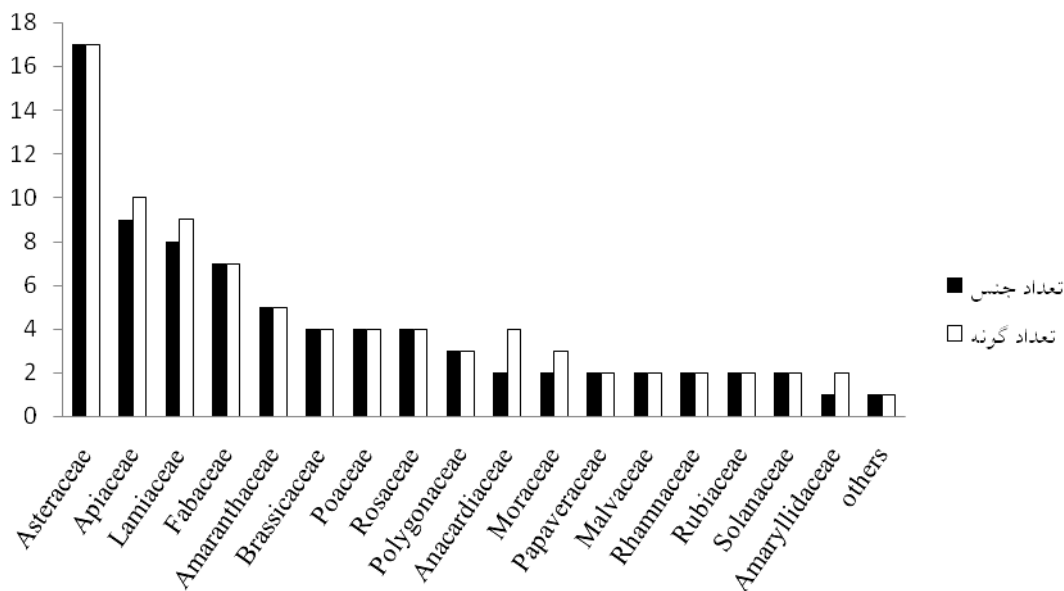
مواد و روش‌ها

نمونه‌های گیاهی مورد بررسی در این پژوهش، طی سه فصل بهار، تابستان و پاییز سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۴ جمع‌آوری شدند و پس از خشک نمودن و هرباریومی کردن استاندارد آنها، به هرباریوم دانشگاه پیام نور اردستان جهت شناسایی انتقال یافتند. سپس نمونه‌ها با استفاده از منابع معتبری نظیر فلور ایران [۲۶]، کروموفیت‌های ایران [۲۷]، فلور دولیران [۲۸]

جدول شماره ۱- مشخصات مربوط به مناطق شهری و روستایی و افراد پرسش شده در مطالعه اتنوبوتانی شهرستان اردستان

ردیف	منطقه	ارتفاع (متر)	مختصات جغرافیایی		مشخصات افراد پرسش شده		
			طول	عرض	مرد	زن	محدوده سنی
۱	شهرستان اردستان	۱۰۶۶	۵۲ ۲۰' ۵/۲۰۳"	۳۳ ۲۶' ۱۸/۵۹۹"	۲	۲	۷۲-۴۵
۲	شهرستان زواره	۹۸۹	۵۲ ۲۸' ۴۲/۳۷۱"	۳۳ ۲۶' ۴۷/۶۲۰"	۳	۱	۷۵-۶۰
۳	دهستان زاغل	۱۸۲۶	۵۲ ۳۵' ۵۷/۰۹۷"	۳۳ ۱۴' ۵۴/۴۶۲"	۲	-	۶۰-۵۵
۴	دهستان کچومثقال	۱۴۹۹	۵۲ ۲۶' ۴۶/۸۰۶"	۳۳ ۱۷' ۵۰/۲۵۴"	-	۲	۵۳-۴۰
۵	دهستان علیا	۲۰۱۵	۵۲ ۱۵' ۲۳/۹۲۳"	۳۳ ۹' ۱۰/۱۱۴"	-	۳	۷۵-۵۱
۶	دهستان اونج	۲۱۱۷	۵۲ ۲۰' ۴۲/۲۲۵"	۳۳ ۹' ۵۸/۹۹۱"	۱	۱	۶۸-۴۴
۷	دهستان ظفرقند	۱۷۶۵	۵۲ ۲۸' ۲۳/۸۱۵"	۳۳ ۱۰' ۳۱/۸۵۰"	۱	-	۶۲
۸	دهستان همبرات	۱۶۰۳	۵۲ ۱۷' ۲۲/۵۹۲"	۳۳ ۱۷' ۱۵/۷۶۵"	-	۱	۷۰
۹	دهستان جنبه ومکان	۱۶۹۹	۵۲ ۲۶' ۵۳/۰۲۶"	۳۳ ۱۱' ۳۳/۳۱۴"	-	۱	۳۸

شکل شماره ۳- نمودار بزرگ‌ترین تیره‌های گیاهی مورد استفاده

جدول شماره ۲- لیست گیاهان دارویی مورد مصرف مردم اردستان به همراه اطلاعاتی نظیر نام فارسی، نام محلی، خواص درمانی، اندام مصرفی، طریقه مصرف و شماره هریابومی

شماره	تیره و اسم علمی	نام محلی	نام فارسی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هریابومی
Amaranthaceae							
۱	<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	-	ناج خروس	درمان سرماخوردگی	گل	جوشانده	۱۵۳۱
۲	<i>Beta vulgaris</i> L.	چغندر	چغندر	درمان رماتیسم، تقویت سینه و معده	ریشه، ریزوم و برگ	سوپ	۱۵۴۰
۳	<i>Haloxylon ammodendron</i> (C.A.Mey.) Bunge ex Fenzl	-	سیاه ناغ	درمان ریزش مو	گل	جوشانده	۱۵۳۶
۴	<i>Noaea mucronata</i> (Forssk.) Asch. & Schweinf.	-	شوخ، خارکو	بهبود بینایی چشم، کاهش قند خون	گل	جوشانده	۱۵۳۴
۵	<i>Seidlitzia rosmarinus</i> Bunge ex Boiss.	شوروم	اشنان	درمان درد مفاصل	همه اندامها	جوشانده	۱۵۳۵
Amaryllidaceae							
۶	<i>Allium scabriscapum</i> Boiss.	پیاز	پیاز گل زرد	درمان سرفه سیاه، جذب رطوبت بدن	ریشه	جوشانده	۱۵۳۹
۷	<i>Allium stipitatum</i> Regel	موسیر	موسیر	درمان پادرد، کاهش قند خون و تقویت معده	ریشه، پیاز و برگ	پودر خشک	۱۵۳۳
Anacardiaceae							
۸	<i>Pistacia atlantica</i> Desf.	پسته وحشی	بنه	درمان ریزش مو	مغز میوه	خشک	۱۵۳۷
۹	<i>Pistacia khinjuk</i> Stocks	-	خینجوک	درمان دل درد شدید	میوه	جوشانده	۱۵۳۲
۱۰	<i>Pistacia vera</i> L.	پسته	پسته	تصفیه خون، تقویت هوش	میوه	خشک	۱۵۵۳
۱۱	<i>Rhus coriaria</i> L.	سماق	سماق	تصفیه خون، درمان اسهال، بند آوردن خون	میوه	خشک	۱۵۵۲
Apiaceae							
۱۲	<i>Anethum graveolens</i> L.	شوید	شوید	چربی سوز، کاهش فشار خون، درمان تنگی نفس، درمان آرتروز	برگ، ساقه، گل	خشک، عرق، قرص، جوشانده	۱۵۴۵
۱۳	<i>Apium nodiflorum</i> (L.) Lag.	کرفس باتلاقی	کرفس	درمان آفت دهان، تصفیه خون، خنک کننده	برگ و ساقه	خشک	۱۵۴۴
۱۴	<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B. Fedtsch.	زیره کوهی	زیره ایرانی	غذا، درمان دل پیچه و نفخ معده، درمان کم خونی، کاهش چربی خون	دانه	جوشانده	۱۵۴۳
۱۵	<i>Eryngium bungei</i> Boiss.	زول خراسانی	زول	بهبود بینایی چشم	ساقه	جوشانده	۱۵۴۶
۱۶	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	آفتوزه	زهره مار	درمان اسپاسم معده، درمان آسم و درمان یبوست	شیره	شیره	۱۵۴۹
۱۷	<i>Ferula ovina</i> (Boiss.) Boiss.	کما	علف کیک	تقویت بدن و معده، درمان استخوان درد	بذر، برگ	جوشانده	۱۵۴۸
۱۸	<i>Pimpinella aurea</i> DC.	جعفری کوهی	جعفری	درمان کم خونی و زردی	بذر، برگ	خشک، جوشانده	۱۵۵۰
۱۹	<i>Prangos ferulacea</i> (L.) Lindl.	چاشیر	شوید کوهی	تقویت اعصاب و رفع نگرانی	دانه، ساقه، برگ	جوشانده	۱۵۴۷
۲۰	<i>Sium sisarum</i> L.	شقاقل	-	بهبود بینایی چشم	دانه، ساقه، برگ	جوشانده	۱۵۵۱
۲۱	<i>Torilis arvensis</i> (Huds.) Link	ماستونک	-	درمان سردرد شدید	گل	جوشانده	۱۵۴۲

ادامه جدول شماره ۲ -

شماره	تیره و اسم علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هریاریومی
۲۲	<i>Cynanchum acutum</i> L.	علف سگ کتش	-	تیبیر	همه اندامها	جوشانده	۱۵۵۲
Asteraceae							
۲۳	<i>Achillea santolinooides</i> Lag.	-	بومادران کوهی	درمان عفونت و سردرد، تقویت اعصاب، قاعده آور، اشتها آور	گل	جوشانده	۱۵۲۱
۲۴	<i>Anthemis adonidifolia</i> Boiss.	-	بابونه زرد	درمان سرماخوردگی، درمان نفخ معده، درمان سردرد، درمان عفونت و کاهش قند خون	گل	جوشانده، بخور، خشک	۱۵۷۰
۲۵	<i>Artemisia aucheri</i> Boiss.	درمنه کوهی	نرخ	کاهش قند خون، درمان سیاهی رفتن چشم	گل	جوشانده	۱۵۵۶
۲۶	<i>Calendula arvensis</i> M. Bieb.	-	همیشه بهار گل زرد	تیبیر، درمان میگرن، درمان لکه صورت	گل	جوشانده، ماسک	۱۵۵۷
۲۷	<i>Cichorium intybus</i> L.	کاسنی	کاسنی	تیبیر، درمان چربی کبد	ریشه، ساقه، برگ	جوشانده	۱۵۵۹
۲۸	<i>Cyanus depressus</i> (M. Bieb) Sojak	گل کندم	گل کندم	درمان سرماخوردگی و درمان آلرژی	گل	جوشانده	۱۵۶۰
۲۹	<i>Echinops cephalotes</i> DC.	شکر نیغال	کش کال	درمان سرفه، درمان عفونت، چوک خشک کن	میوه	جوشانده، خشک	۱۵۵۸
۳۰	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	ککهر خوراکی	ککهر	درمان چربی کبد، خواب آور	ساقه، برگ	جوشانده	۱۵۶۱
۳۱	<i>Heria angustifolia</i> (DC.) Kuntze	کرفج بیابانی	-	تیبیر	گل	جوشانده	۱۵۶۶
۳۲	<i>Lactuca orientalis</i> (Boiss) Boiss.	-	کاهو	درمان لکه صورت و جوش، تیبیر	برگ	جوشانده، خشک	۱۵۶۳
۳۳	<i>Matricaria</i> sp.	بابونه اروپایی	بابونه	درمان لکه صورت و جوش، درمان سردرد	گل و برگ	جوشانده، بخور	۱۵۶۴
۳۴	<i>Onopordum</i> sp.	خاربنه	-	درمان زخم و سالک	برگ	خاکستر	۱۵۶۵
۳۵	<i>Senecio glaucus</i> L.	پیام بهار	-	درمان خونی زبری رخم	گل و دانه	جوشانده	۱۵۶۲
۳۶	<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch. Bip.	بابونه گاوی	-	ضد عفونی محیط، بخور صورت	برگ، گل، ساقه	بخور	۱۵۶۹
۳۷	<i>Taraxacum</i> sp.	فاصدک	-	بهبود بیابانی چشم	گل	خاکستر	۱۵۶۸
۳۸	<i>Tragopogon caricifolius</i> Boiss.	شنگ نی مانند	آلاه شنگ	کاهش قند خون، دفع سموم، درمان رماتیسم و درمان بیماری پوستی	برگ، گل، ساقه	خشک، جوشانده	۱۵۶۷
۳۹	<i>Zoegea purpurea</i> Fresen.	خورشید صبح ازغوانی	-	درمان ریزش مو	گل	جوشانده	۱۵۵۵

ادامه جدول شماره ۲ -

شماره	تیره و اسم علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هرباربومی
Berberidaceae							
۲۰	<i>Berberis integerrima</i> Bunge	زرشک زرانشانی	زرشک کوهی	تصفیه خون، درمان بیماری گوارشی	پوست، میوه، ریشه	جوشانده، خشک	۱۵۷۱
Boraginaceae							
۲۱	<i>Rochelia disperma</i> (L.f.) K.Koch	چنگکی دو دانه‌ای	-	درمان بیماری قلبی	ریشه	جوشانده	۱۵۸۳
Brassicaceae							
۲۲	<i>Alyssum alyssoides</i> (L.) L.	-	قدومه دختری	درمان سرفه	دانه	جوشانده	۱۵۷۳
۲۳	<i>Descarainia Sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	خاکشیر ایرانی	خاکشیر	درمان سرفه، درمان یبوست، درمان معده و درمان دل درد	دانه	جوشانده، شربت	۱۵۷۴
۲۴	<i>Eruca vesicaria</i> (L.) Cav.	منداب	کی کوج	درمان ریزش مو، درمان لک صورت	دانه	روغن	۱۵۷۷
۲۵	<i>Nasturtium officinale</i> R.Br.	بلاغ اونی، علف چشمه	-	دفع سنگ کلیه، درمان رماتیسم	برگ، ساقه	جوشانده	۱۵۷۶
Caryophyllaceae							
۲۶	<i>Acanthophyllum crassifolium</i> Boiss.	چوبک یابانی	مارچوبه	درمان سیانیک، درمان سنگ مثانه، عطسه آور، درمان سوزاک، درمان درد کمر	گل	جوشانده	۱۵۷۵
Elaeagnaceae							
۲۷	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.*	سنجد	سنجد	درمان پوکی استخوان، تغویت معده	میوه	پودر خشک	۱۵۷۸
Equisetaceae							
۲۸	<i>Equisetum arvense</i> L.	دم اسب صحرایی	-	درمان سباهی رفتن چشم، درمان سرفه	برگ و ساقه	جوشانده، خشک	۱۵۸۱
Euphorbiaceae							
۲۹	<i>Euphorbia helioscopia</i> L.	فرغون	علف سگ	درمان پوکی استخوان، تغویت معده	میوه	پودر خشک	۱۵۸۰
Fabaceae							
۵۰	<i>Alhagi maurorum</i> Medik.	-	بونه نی	درمان سنگ کلیه، مدر، درمان چربی کبد، درمان جوش	برگ، گل، ساقه	جوشانده، خشک، عرق	۱۵۷۹
۵۱	<i>Astracantha gossypina</i> (Fisch) Podlech	گون پنه‌ای	-	سورمه چشم	برگ	خاکستر	۱۵۸۲
۵۲	<i>Astragalus verus</i> Olivier	-	-	درمان زخم، تغویت موی سر	میوه، ریشه، صمغ	جوشانده، خشک	۱۵۷۲
۵۳	<i>Cicer spiroceras</i> Iaub. & Spach	نخود کوهی	نخود	درمان دل درد	دانه	خشک	۱۵۸۴
۵۴	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	شیرین بیان	موهر	درمان زخم معده، درمان دل درد	ریشه	جوشانده، خشک، عرق	۱۵۸۸

ادامه جدول شماره ۲ -

شماره	شماره هرباریومی	طریقه مصرف	اندام مصرفی	خواص درمانی	نام محلی	نام فارسی	تیره و اسم علمی
۵۵	۱۵۸۵	جوشانده، خشک، عرق	برگ، گل، ساقه	خونساز، جاق‌کننده	یونجه	یونجه	<i>Medicago sativa</i> L.
۵۶	۱۵۸۷	جوشانده، خشک، عرق	برگ، گل، ساقه، دانه	خونساز، کاهش قند خون، جاق‌کننده	شنبلیله	شنبلیله ترکیه‌ای	<i>Trigonella spruneriana</i> Boiss.
Geraniaceae							
۵۷	۱۵۸۶	جوشانده	برگ، گل، ساقه	ضد درد	-	نوک لک لکی پاره پاره	<i>Erodium laciniatum</i> (Cav.) Willd.
Iridaceae							
۵۸	۱۵۸۹	جوشانده	گل	کاهش فشار خون	-	زینق صحرایی	<i>Iris songarica</i> Schrenk
Ixioliriaceae							
۵۹	۱۵۳۸	جوشانده	گل و میوه	درمان بواسیر	-	خیارک *	<i>Ixiolirion tataricum</i> (Pall.) Schult. & Schult.f.
Lamiaceae							
۶۰	۱۵۹۴	جوشانده	گل، برگ	درمان یوکی استخوان، درمان سرماخوردگی	-	گل ارواحه	<i>Hymenocrater bituminosus</i> Fisch. & C.A. Mey.
۶۱	۱۵۹۱	جوشانده، خشک	برگ، گل، ساقه	درمان سرفه، درمان سرماخوردگی، بادشکن	-	فراسیون	<i>Marrubium vulgare</i> L.
۶۲	۱۵۹۲	جوشانده، خشک	برگ، گل، ساقه	درمان دل درد، خلط‌آور، تصفیه خون	پودنه	پودنه	<i>Mentha longifolia</i> (L.) L.
۶۳	۱۵۹۳	جوشانده، خشک	برگ، گل، ساقه	درمان نفخ معده، درمان سرماخوردگی، بادشکن	نعناع	نعناع	<i>Mentha piperita</i> L.
۶۴	۱۵۹۰	جوشانده	برگ، گل، ساقه	کاهش قند خون، درمان عفونت، درمان سرماخوردگی	گل پوره	مریم گلی پیبانی	<i>Salvia eremophila</i> Boiss.
۶۵	۱۵۹۵	جوشانده	گل، برگ	درمان استرس، آرامش بخش	پشم خرگوش، چای علفی	سنبله ای ارغوانی	<i>Stachys inflata</i> Benth.
۶۶	۱۵۹۹	جوشانده	گل	درمان عفونت	دون پنبه	مریم نخودی همدانی	<i>Teucrium polium</i> L.
۶۷	۱۵۹۷	جوشانده	گل، برگ	درمان سرماخوردگی	آویشن	آویشن دناهی	<i>Thymus daenensis</i> Celak.
۶۸	۱۵۹۸	جوشانده، خشک	برگ، گل	درمان سرفه، بادشکن، گرم کردن بدن	نعناع کوهی	کاکوتی	<i>Ziziphora tenuior</i> L.
Linaceae							
۶۹	۱۵۹۶	خمیر	دانه	درمان زانو درد	کان	کان سفید	<i>Linum album</i> Kotschy ex Boiss.
Lythraceae							
۷۰	۱۶۱۹	خشک، مریت	دانه، پوست	تصفیه خون، توریت کبد، مدر	نا	انار وحشی	<i>Punica granatum</i> L.*
Malvaceae							
۷۱	۱۶۱۴	جوشانده	گل، برگ	درمان سینه درد، درمان تب، درمان حساسیت	خشمی	خشمی کردی	<i>Alcea kurdica</i> Alef.
۷۲	۱۶۰۵	جوشانده	گل، برگ	درمان سرماخوردگی، تب‌بر	گل باغی	پنیرک معمولی	<i>Malva neglecta</i> Wallr.

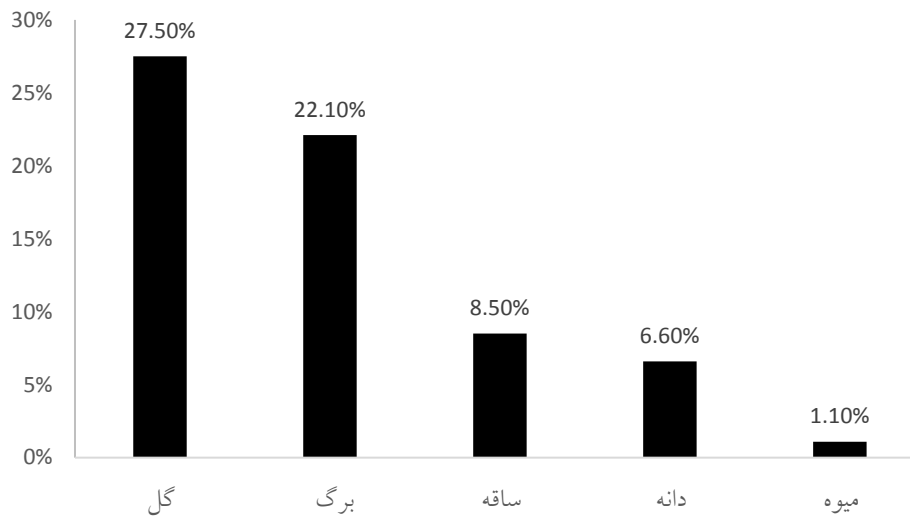

ادامه جدول شماره ۲-۲

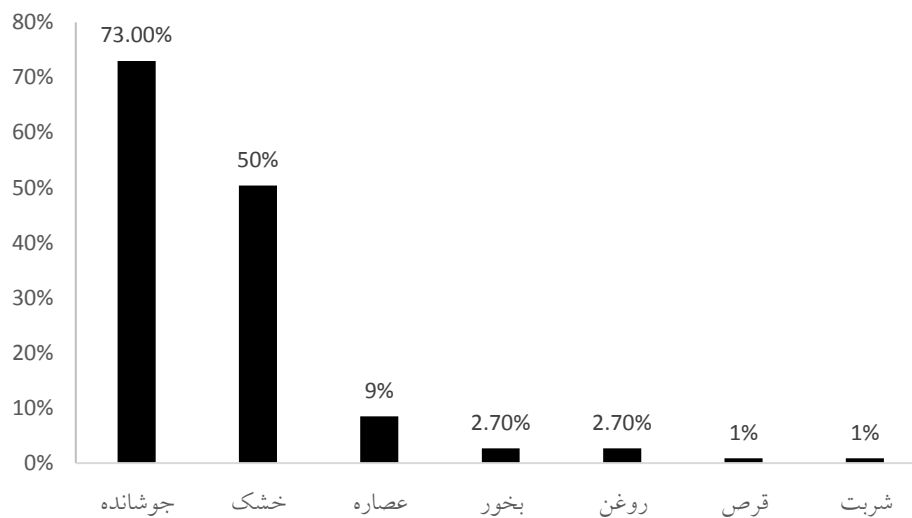
شماره	شماره هریاریومی	تیره و اسم علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره
Rosaceae								
۹۳	۱۶۲۴	<i>Cydonia oblonga</i> Mill. *	به	به	ملین سینه، درمان سرفه، تقویت قلب	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۲۴
۹۴	۱۶۱۷	<i>Malus orientalis</i> Uglitzk. ex Juz. *	سیب	سوسو	مدر، اشتها آور	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۱۷
۹۴	۱۶۲۳	<i>Prunus scoparia</i> (Spach) C.K. Schneid.	بادام کوهی	بادام تلخ	کاهش قند خون، تقویت موی سر	میوه، برگ	جوشانده، روغن	۱۶۲۳
۹۶	۱۶۱۵	<i>Pyrus hyrcana</i> Fed. *	گلابی خزری	گلرگی	آرامش بخش، تب بر، تقویت قلب	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۱۵
Rubiaceae								
۹۷	۱۶۲۷	<i>Galium verum</i> L.	شیرینتر	-	درمان معده درد	میوه، برگ	جوشانده	۱۶۲۷
۹۸	۱۶۲۰	<i>Rubia tinctorum</i> L.	روناس	روناس	تقویت موی سر، مدر	ریشه	جوشانده، خشک	۱۶۲۰
Salicaceae								
۹۹	۱۶۳۷	<i>Salix alba</i> L.	بید سفید	بید	درمان گوش درد، تب بر	برگ، پوست چوب، ریشه	جوشانده، خشک، عرق	۱۶۳۷
Simaroubaceae								
۱۰۰	۱۶۳۳	<i>Aitanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	درخت عمر	-	درمان سرفه	میوه، پوست	جوشانده	۱۶۳۳
Solanaceae								
۱۰۱	۱۶۳۴	<i>Hyoscyamus reticulatus</i> L.	بدرالنج	-	درمان درد مفاصل	بذر، برگ، ریشه	جوشانده، خشک، روغن	۱۶۳۴
۱۰۲	۱۶۳۲	<i>Solanum americanum</i> Mill.	تاج ریزی	انگورسک	کاهش فشار خون، درمان خارش بدن	بذر، برگ، ریشه	جوشانده، خشک	۱۶۳۲
Tamaricaceae								
۱۰۳	۱۶۳۰	<i>Tamarix ramosissima</i> Ledeb.	گور شاخه	گور کوره	کاهش قند خون	برگ	جوشانده، خشک، عرق	۱۶۳۰
Urticaceae								
۱۰۴	۱۶۲۶	<i>Urtica dioica</i> L.	گزنه دو پایه	-	کاهش فشار خون، تقویت موی سر	کل اندام	جوشانده، خشک، عرق	۱۶۲۶
Vitaceae								
۱۰۵	۱۶۲۹	<i>Vitis vinifera</i> L.	انگور	انگور	تقویت بدن	میوه، هسته	خشک، روغن	۱۶۲۹
Zygophyllaceae								
۱۰۶	۱۶۲۵	<i>Zygophyllum fabago</i> L.	فنج لوبلیس	-	قائض، درمان انگل	میوه	جوشانده	۱۶۲۵

(علامت * نشان دهنده گیاهان دارویی غیر خود رو منقحه است.)

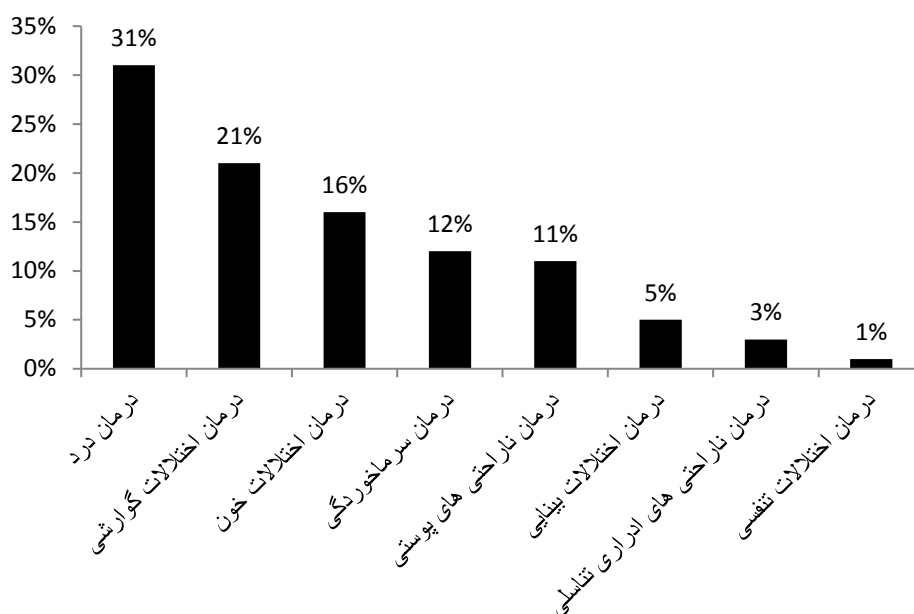

شکل شماره ۴- توزیع فراوانی اندام‌های گیاهی مورد استفاده در درمان بیماری‌ها در منطقه اردستان

شکل شماره ۵- توزیع فراوانی طریقه مصرف گیاهان دارویی مورد استفاده در منطقه اردستان

شکل شماره ۶- توزیع فراوانی کاربردهای درمانی گیاهان دارویی مورد استفاده در منطقه اردستان

نتایج

بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه که در شکل شماره ۳ نشان داده شده است، تیره‌های Asteraceae (۱۷ جنس و ۱۷ گونه)، Lamiaceae (۹ جنس و ۱۰ گونه)، Fabaceae (۷ جنس و ۷ گونه)، Amaranthaceae (۵ جنس و ۵ گونه) و Brassicaceae (۴ جنس و ۴ گونه) به ترتیب از مهم‌ترین خانواده‌های گیاهان دارویی مورد استفاده مردم اردستان بودند. بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه که در شکل شماره ۴ نشان داده شده است، بیشترین اندام‌های گیاهی مورد استفاده در درمان بیماری‌ها به ترتیب مشتمل بر گل (۲۷/۵ درصد)، برگ (۲۲/۱۰ درصد) و ساقه (۸/۵ درصد) می‌باشد. همچنین شیوه استفاده از این گیاهان دارویی توسط مردم بومی منطقه به ترتیب به صورت جوشانده (۷۳ درصد)، خشک (۵۰ درصد) و عصاره (۹ درصد) است (شکل شماره ۵). نتایج حاصل از این مطالعه که در شکل شماره ۶ نمایش داده شده است حاکی از این امر است که در منطقه اردستان، بیشترین موارد استفاده از گیاهان دارویی توسط مردم به ترتیب در تسکین درد (۳۱ درصد)، رفع اختلالات گوارشی (۲۱ درصد) و رفع اختلالات متابولسمی (۱۶ درصد) می‌باشد.

بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه، تعداد ۱۲۰ گونه گیاهی متعلق به ۴۳ تیره و ۱۰۴ جنس معرفی شد (جدول شماره‌های ۲ و ۳) که از این میان ۱۰۶ گونه متعلق به ۴۱ تیره و ۹۸ جنس در منطقه از کاربرد دارویی برخوردار بودند (جدول شماره ۲). همچنین ۲۵ گونه از ۱۲۰ گونه گیاهی معرفی شده خاصیت سمی داشتند (جدول شماره ۳) که از این میان ۱۱ گونه در دوزهای پایین دارای مصارف دارویی هم بودند و در لیست گیاهان دارویی منطقه هم ذکر شده‌اند. ۱۴ گونه دیگر تنها خاصیت سمی داشته و نزد مردم از کاربرد دارویی برخوردار نبودند. از میان تیره‌های معرفی شده اعم از دارویی و سمی، تعداد ۴ تیره (۵ گونه) متعلق به تک‌لپه‌ای‌ها و ۳۷ تیره (۱۱۳ گونه) متعلق به دولپه‌ای‌ها می‌باشد. همچنین تعداد ۲ گونه نهانزاد آوندی، ۱ گونه متعلق به دم‌اسبیان (Equisetaceae) و ۱ گونه متعلق به سرخس‌ها (Pteridaceae) در منطقه مشاهده شد. لیست گیاهان دارویی مورد استفاده اهالی اردستان به همراه نام فارسی، خواص درمانی، اندام مصرفی و طریقه مصرف در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۳- گیاهان سمی موجود در شهرستان اردستان

ردیف	نام فارسی	تیره و اسم علمی
Amaranthaceae		
۱	سلمه تره	<i>Chenopodium album</i> L.
۲	تاغ	<i>Haloxylon ammodendron</i> Bunge (C.A.Mey.) Bunge ex Fenzl
۳	اشنان	<i>Seidlitzia rosmarinus</i> Bunge ex Boiss.
Apiaceae		
۴	زول خراسانی	<i>Eryngium bungei</i> Boiss.
۵	شقاقل جویباری	<i>Sium sisarum</i> L.
۶	ماستونک	<i>Torilis arvensis</i> (Huds.) Link
Asteraceae		
۷	کنگر صحرائی	<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.
۸	کرفیج بیابانی	<i>Hertia angustifolia</i> (DC.) Kuntze
۹	چرخه	<i>Launaea acanthodes</i> (Boiss.) Kuntze
Berberidaceae		
۱۰	زرشک زرافشانی	<i>Berberis integerrima</i> Bunge
Euphorbiaceae		
۱۱	فرفیون سفره مورچه ای	<i>Euphorbia granulata</i> Forssk.
۱۲	فرفیون	<i>Euphorbia helioscopia</i> L.
۱۳	فرفیون اصفهانی	<i>Euphorbia heteradena</i> Jaub. & Spach
۱۴	فرفیون دناپی	<i>Euphorbia microsciadia</i> Boiss
۱۵	فرفیون زگیل دار	<i>Euphorbia peplus</i> L.
Juncaceae		
۱۶	سازو	<i>Juncus inflexus</i> L.
Nitrariaceae		
۱۷	اسفند	<i>Peganum harmala</i> L.
Polygonaceae		
۱۸	ریواس	<i>Rheum ribes</i> L.
Ranunculaceae		
۱۹	آلاله گل کوچک	<i>Ranunculus chius</i> DC.
۲۰	آلاله پادشاه	<i>Ranunculus macropodoides</i> Briq.
Rosaceae		
۲۱	بادام	<i>Prunus scoparia</i> (Spach) C.K.Schneid.
Scrophulariaceae		
۲۲	گل ماهور	<i>Verbascum speciosum</i> Schrad.
Simaroubaceae		
۲۳	درخت عرعر	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle
Solanaceae		
۲۴	دیوخار ترکمنی	<i>Lycium depressum</i> Stocks
۲۵	تاج ریزی	<i>Solanum americanum</i> Mill.

بحث

سهولت دسترسی به منابع دارویی سنتی و مقرون به صرفه بودن آن، باعث شده است تا مردم گرایش زیادی به استفاده از داروهای گیاهی و سنتی داشته باشند. دانش استفاده از این منابع دارویی نزد مردم موجود بوده و نسل به نسل منتقل می‌گردد و برای حفظ آن لازم است که این اطلاعات ارزشمند ثبت و نگهداری شود [۱۸]. شهرستان اردستان با قدمت بیش از ۲۰۰۰ سال گنجینه باارزشی از این دانش بومی را در خود جای داده است [۳۴]. علی‌رغم خشک بودن شهرستان اردستان، در مطالعه حاضر تعداد ۱۲۰ گونه گیاهی اعم از دارویی و سمی شناسایی و معرفی شد که از این تعداد ۱۰۶ گونه به عنوان گیاه دارویی مورد استفاده مردم بود و ۱۴ گونه باقی صرفاً سمی بودند. با این وجود، این رقم از تعداد گونه‌های دارویی گزارش شده در تحقیق خانپور اردستانی و کاویانی (۱۲۵ گونه) کمتر است و تفاوت‌هایی در غالبیت تیره‌ها نیز دیده می‌شود که این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از تفاوت در ماهیت دو مطالعه (تعداد گونه ارائه شده در پژوهش حاضر و غالبیت تیره‌ها، بر مبنای کاربرد آنها توسط مردم محلی بوده است و نه آن چه در منطقه رویش دارد) و فاصله ۱۰ سال بین دو جمع‌آوری، تغییرات شدید شرایط اقلیمی و خشکسالی‌های اخیر که قطعاً در کاهش غنای گونه‌های منطقه مؤثر بوده است، باشد.

با توجه به شکل شماره ۱ پرمصرف‌ترین تیره‌های گیاهی موجود در منطقه به ترتیب شامل *Apiaceae*, *Asteraceae* و *Lamiaceae* می‌باشند. در سایر مطالعات [۲۰، ۱۳، ۱۲] که نواحی نزدیک به اردستان با آب و هوای تا حدودی یکسان را بررسی نموده‌اند نیز تیره‌های *Apiaceae*, *Asteraceae* و *Lamiaceae* سهم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند.

اندام‌های هوایی شامل گل، برگ و ساقه با فرم استفاده جوشانده در میان مردم اردستان از بیشترین مصرف برخوردار بود (جدول شماره ۲). در سایر مطالعات [۲۰، ۱۸، ۱۵، ۱۳] نیز استفاده از این اندام‌ها به صورت جوشانده از کاربرد بالایی برخوردار بوده است. بیشترین استفاده گیاهان دارویی منطقه اردستان در زمینه مصارف ضد درد، رفع اختلالات گوارشی و اختلالات متابولیسمی نظیر دیابت و چربی خون بود (شکل

شماره ۶). نتایج حاصل از سایر مطالعات اتنوبوتانی [۲۱، ۱۹، ۱۸، ۱۳، ۱۲] نیز حاکی از چشمگیر بودن کاربرد گیاهان دارویی مورد استفاده مردم در زمینه رفع اختلالات گوارشی و اختلالات متابولیسمی می‌باشد.

شایان ذکر است که خواص دارویی ۲۱ گونه از گونه‌های موجود در منطقه با خواص دارویی موجود در سایر منابع طب سنتی [۳۷ - ۳۵] متفاوت است که در جدول شماره ۴ ارائه شده است. به عنوان مثال گیاه *Amaranthus retroflexus* L. در منطقه اردستان در زمینه درمان سرماخوردگی کاربرد دارد در حالیکه در سایر منابع طب سنتی، این گیاه جهت درمان بیماری‌های دیگری نظیر سوختگی، خونمردگی و کبودی دارای کاربرد است.

همچنین کاربرد، اندام مصرفی و طریقه مصرف ۲۹ گونه از گیاهان دارویی این منطقه با کاربرد مرسوم در سایر نقاط استان اصفهان و ایران متفاوت است که به تفصیل در جدول شماره ۵ ارائه گردیده است [۱۶، ۱۵، ۱۳، ۱۲]. به عنوان مثال در منطقه اردستان اندام‌های برگ، ساقه و گل *Anethum graveolens* L. دارای کاربرد در جهت چربی‌سوزی و پایین آوردن فشارخون است، لیکن در سایر مناطق مشابه، مردم از اندام‌های دانه، برگ و میوه این گیاه علاوه بر چربی‌سوزی، جهت درمان ناباروری در مردان، تقویت معده، ضد تشنج، کاهش قند خون، کاهش درد مفاصل و درمان دل‌پیچه استفاده می‌نمایند. علاوه بر این، با توجه به همجواری و شرایط اقلیمی مشابه بین شهرستان اردستان با استان‌های کرمان، فارس و یزد و مقایسه گیاهان دارویی اردستان با این مناطق، در بسیاری از گونه‌های گیاهان دارویی معرفی شده، از لحاظ اندام مصرفی و نحوه کاربرد مشابهت وجود دارد [۳۸، ۱۹]. برای مثال می‌توان به *Adiantum capillus-veneris* L. (برگ به عنوان ضدسرفه و ضدسرماخوردگی)، *Prunus scoparia* (Spach) C.K. (برگ و میوه جهت ریزش مو)، *Anethum graveolens* L. (برگ و میوه در درمان آرتروز و کاهش قند خون)، *Glacryrrhiza glabra* L. (ریشه جهت درمان زخم معده و دل درد)، *Peganum harmala* L. (دانه برای

جدول شماره ۴- مقایسه کاربرد گیاهان دارویی اردستان با کاربرد در سایر منابع طب سنتی

ردیف	نام تیره و نام علمی گیاه	کاربرد گیاهان دارویی موجود در اردستان	کاربرد گیاهان دارویی موجود در سایر منابع طب سنتی
۱	Amaranthaceae <i>Amaranthus retroflexus</i>	درمان سرماخوردگی	درمان سوختگی، خونمردگی و کبودی [۳۵]
۲	Amaryllidaceae <i>Allium hirtifolium</i>	درمان پادرد، کاهش قند خون و تقویت معده	ضد کرم [۳۷، ۳۵]
۳	Anacardiaceae <i>Rhus coriaria</i>	تصفیه خون	قابض و بند آوردن خونریزی [۳۶]، کاهش چربی [۳۵]
۴	Apiaceae <i>Anethum graveolens</i>	چربی سوز، کاهش فشارخون	مقوی معده، ملد و رفع استفراغ [۳۶، ۳۷]، درمان برونشیت و درمان سیاه‌سرفه [۳۵]
۵	Asteraceae <i>Achillea santolinoides</i>	درمان عفونت، درمان سردرد، تقویت اعصاب، قاعده‌آور، اشتها‌آور	بند آوردن خون، درمان زخم، ضد تشنج [۳۶، ۳۵]
۶	Asteraceae <i>Anthemis adonidifolia</i>	درمان سرماخوردگی، درمان نفخ، درمان معده درد، درمان سردرد، درمان عفونت، کاهش قند خون	درمان درد معده، تب‌بر، بادشکن [۳۷، ۳۵]
۷	Asteraceae <i>Centaurea depressa</i>	درمان سرماخوردگی، درمان آلزایمر	تب‌بر [۳۵]
۸	Asteraceae <i>Cichorium intybus</i>	تب‌بر، درمان چربی کبد	تصفیه خون [۳۷-۳۵]
۹	Asteraceae <i>Echinops cephalotes</i>	درمان سرفه، درمان عفونت، چرک خشک‌کن	مدر و معرق [۳۵]
۱۰	Asteraceae <i>Onopordum sp.</i>	درمان زخم و سالک	مدر، تقویت معده [۳۷-۳۵]
۱۱	Asteraceae <i>Tanacetum parthenium</i>	ضد عفونی محیط، بخور صورت	مقوی معده، بادشکن، مدر، ضد تشنج، قاعده‌آور [۳۷-۳۵]
۱۲	Asteraceae <i>Trigonella spruneriana</i>	خونساز، درمان قند، چاق‌کننده	نرم‌کننده و رفع تحریکات جلدی [۳۷-۳۵]
۱۳	Equisetaceae <i>Equisetum arvense</i>	سیاهی رفتن چشم، درمان سرفه	مدر، ضد عفونی کننده [۳۷-۳۵]
۱۴	Lamiaceae <i>Mentha longifolia</i>	درمان دل درد، خلط‌آور، تصفیه خون	بادشکن، صفرا‌بر، درمان سیاه سرفه، درمان آسم [۳۷-۳۵]
۱۵	Lamiaceae <i>Salvia eremophila</i>	درمان قند خون، درمان عفونت و درمان سرماخوردگی	مقوی، تب‌بر، قاعده‌آور [۳۷-۳۵]
۱۶	Lamiaceae <i>Teucrium polium</i>	درمان عفونت	نیرودهنده، درمان تشنج، درمان سردرد [۳۷-۳۵]
۱۷	Lamiaceae <i>Thymus daenensis</i>	درمان سرماخوردگی	مقوی، ضد تشنج، رفع مشکلات تنفسی [۳۷-۳۵]
۱۸	Malvaceae <i>Malva neglecta</i>	درمان سرماخوردگی، تب‌بر	رفع ناراحتی‌های پوستی [۳۷]
۱۹	Papaveraceae <i>Papaver dubium</i>	بهبود بینایی، تقویت بدن، درمان سرفه	آرام‌کننده [۳۷-۳۵]
۲۰	Plantaginaceae <i>Plantago lanceolata</i>	ملین، درمان دل درد	نرم‌کننده، تصفیه خون، درمان گوش درد [۳۷-۳۵]
۲۱	Poaceae <i>Zea mays</i>	مدر، درمان سنگ کلیه و مثانه	اگزما، رفع بیماری‌های جلدی [۳۷-۳۵]

جدول شماره ۵- مقایسه کاربرد اندام مصرفی و طریقه مصرف گیاهان دارویی اردستان با کاربرد در سایر مطالعات مشابه

ردیف	نام گیاه و نام علمی	منطقه اردستان			منطقه نطنز			منطقه فریدونشهر			سایر مناطق
		نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	
۱	<i>Amaryllidaceae</i> <i>Allium hirtifolium</i>	ریشه، پیاز، برگ	درمان یابرد، کاهش قند خون	خشک	-	-	خوراکی	پیاز	دفع سنگ کلیه [۱۷]	-	-
۲	<i>Anacardiaceae</i> <i>Pistacia atlantica</i>	میوه	درمان ریزش مو	خشک	-	-	-	میوه	رفع عطش، تقویت بینایی چشم، درمان دندان درد، درمان ترک پا، درمان سرفه [۲۱]	خشک، صمغ	-
۳	<i>Anacardiaceae</i> <i>Pistacia khinjuk</i>	میوه	درمان دل درد شدید	جوشانده	-	-	-	میوه	تقویت بدن، مفوی کبد و تقویت اعصاب، کاهش نفخ معده [۲۱]	-	-
۴	<i>Apiaceae</i> <i>Anethum graveolens</i>	برگ، ساقه، گل	چربی سوز، کاهش فشارخون	خشک، عطر، قه، ترسج و شانه	-	-	-	دانه، برگ، میوه	چربی سوز، درمان نابذوری در مردان، تقویت معده، ضد تشنج، کاهش قند خون، کاهش درد مفاصل، دل پیچک [۱۶، ۲۱]	خشک	-
۵	<i>Apiaceae</i> <i>Bunium persicum</i>	دانه	هضم غذا، درمان نفخ معده، کاهش چربی خون	جوشانده	-	-	هضم غذا	میوه، برگ، ساقه	درمان نفخ، قایض، درمان اسهال، رفع سردی، تقویت معده، لاغری [۱۹]	-	-
۶	<i>Apiaceae</i> <i>Ferrula ovina</i>	بذر، برگ	تقویت بدن و معده، درمان استخوان درد	جوشانده	درمان بیوست	جوشانده	هضم کننده، قاعده آور	-	-	-	-
۷	<i>Apiaceae</i> <i>Prangos ferulacea</i>	دانه، ساقه، برگ	تقویت اعصاب	جوشانده	-	-	-	گل	دفع انگل و کرم دلم، بادشکن [۱۷]	جوشانده	-
۸	<i>Asteraceae</i> <i>Taraxacum sp.</i>	گل	تقویت بینایی چشم	خاکستر	گل و برگ	جوشانده	-	-	-	-	-
۹	<i>Asteraceae</i> <i>Cichorium intybus</i>	ریشه، ساقه، برگ	تسیر، درمان چربی کبد	عرق، جوشانده	-	-	افزایش نیروی جنسی	برگ، گل	تصفیه خون، درمان سنگ کلیه [۱۴، ۱۶، ۲۱]	-	-
۱۰	<i>Asteraceae</i> <i>Gundelia tournefortii</i>	ساقه، برگ	درمان چربی کبد، خواب آوز	جوشانده	-	-	-	برگ	تقویت دستگاه گوارش [۱۴]	-	-

ادامه جدول شماره ۵-

ردیف	نام تیره و نام علمی گیاه	منطقه اردستان			منطقه طنز			منطقه فریدونشهر			سایر مناطق	
		نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	کاربرد	طریقه مصرف
۱۱	Berberidaceae <i>Berberis integerrima</i>	پوست، میوه، ریشه	تصفیه خون، گوارش	خشک، جوشانده	-	-	میوه	-	تصفیه خون، درمان کبیر، صغریو [۱۹]	-	-	
۱۲	Brassicaceae <i>Descourainia sophia</i>	دانه	تیبیر، درمان بیوست، درمان معده درد	جوشانده، شربت	دانه	شربت	دانه	التهام‌دهنده	تیبیر، درمان بیوست، رفع وزم زوده، [۱۸]	دانه	جوشانده، درمان اسهال، دفع سنگ کلیه، مدر [۱۸]	
۱۳	Brassicaceae <i>Nasturtium officinale</i>	برگ، ساقه	دفع سنگ کلیه، درمان رماتیسم	جوشانده	-	-	برگ	-	دفع سنگ کلیه، درمان ناراحتی هاضمه، تصفیه خون، اشتهاآور، خلط‌آور، تیبیر، ضد کرم، درمان زردی [۱۹، ۱۶، ۱۴]	-	جوشانده	
۱۴	Elaeagnaceae <i>Elaeagnus angustifolia</i>	میوه	پوکی استخوان، تقویت معده	خشک	-	-	میوه	-	قابض و تیبیر [۱۴]	-	خشک	
۱۵	Equisetaceae <i>Equisetum arvense</i>	برگ، ساقه	سیاهی رفتن چشم، درمان سرفه	جوشانده، خشک	-	-	-	-	توقف خونریزی داخلی و خارجی [۱۶]	-	-	
۱۶	Euphorbiaceae <i>Euphorbia helioscopia</i>	برگ، گل، دانه، ریشه	تیبیر، ضد انگل	جوشانده، خشک	-	-	-	-	رفع زگیل [۱۶]	-	-	
۱۷	Fabaceae <i>Astragalus gossypinus</i>	برگ	سوزش چشم	خاکستر	-	-	صمغ	-	ملین و مسهل [۲۱]	-	-	
۱۸	Fabaceae <i>Glycyrrhiza glabra</i>	ریشه	درمان زخم معده، درمان دل درد	جوشانده، خشک، عرق	-	-	ساقه، برگ، ریشه	درمان زخم معده، دهان، مدر، ملین	درمان سرماخوردگی، درمان زخم‌های غشوی، تقویت معده، درمان سرفه [۱۹، ۲۱]	-	-	
۱۹	Fabaceae <i>Medicago sativa</i>	برگ، گل، ساقه	خونساز، چاق‌کننده	جوشانده، خشک، عرق	-	-	تمام اندام‌ها	تقویت بنیایی و افزایش رشد استخوان بندی کودکان، ملین [۱۵، ۲۱]	-	-	-	
۲۰	Ixioliriaceae <i>Ixiolirion tataricum</i>	گل و میوه	درمان بواسیر	جوشانده	-	-	-	تیبیر	-	-	-	

ادامه جدول شماره ۵- منطقه نظیر

ردیف	نام تیره و نام علمی گیاه	منطقه اردستان			منطقه فريدون‌شهر			سایر مناطق		
		نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	کاربرد	نوع اندام	طریقه مصرف
۲۱	Lamiaceae <i>Mentha longifolia</i>	برگ، گل، ساقه	درمان دل درد، خلط‌آور، تصفیه خون	جوشانده، خشک	-	کاهش نفخ معده، چاشنی غذا	-	برگ، گل	کاهش ترشح اسید معده، تقویت معده، قاعده‌آور [۱۵، ۲۱]	خشک
۲۲	Lamiaceae <i>Stachys triflata</i>	برگ، گل	درمان استرس	جوشانده	-	-	-	گل	درمان عفونت، اشتها‌آور، تقویت معده [۲۱]	-
۲۳	Lamiaceae <i>Teucrium polium</i>	گل	درمان عفونت	جوشانده	-	-	-	گل گیاه	درمان دیابت، تنظیم قند و چربی خون، درمان تشنج، درمان عفونت، رفع بوی بد بدن، درمان دندان درد، درمان تاخیر قاعدگی، درمان معده درد [۱۶، ۱۹، ۲۱]	جوشانده
۲۴	Lamiaceae <i>Thymus daenensis</i>	برگ، گل	درمان سرماخوردگی	جوشانده	-	-	-	برگ	درمان دل درد، سقط جنین، قاعده‌آور [۱۷]	جوشانده
۲۵	Lamiaceae <i>Zaiphora tenuior</i>	برگ، گل	درمان سرفه، بادشکن، گرم کردن بدن	جوشانده، خشک	-	-	-	اندام هوایی	تقویت معده، درمان کم‌خونی، معطر کردن غذا، تقویت قوای جسمی [۱۷، ۱۹]	-
۲۶	Nitariaceae <i>Peganum harmala</i>	برگ، ساقه، دانه	درمان قند خون، شب ادراری	خشک	-	-	-	دانه، برگ	درمان ناراحتی گوارشی، درمان ترک دست و پا، کاهش قند خون، دفع سنگ کلیه، ضد کرم [۱۵، ۲۱]	پماد، خیسانه
۲۷	Poaceae <i>Avena sativa</i>	دانه	درمان جوش و وزم معده	خشک	-	-	-	میوه	درمان افسردگی و تقویت اعصاب، ملین [۱۵]	-
۲۸	Pteridaceae <i>Adiantum capillus-veneris</i>	برگ، ساقه	درمان سرفه و درمان سرماخوردگی	جوشانده	-	-	-	اندام هوایی	درمان سرماخوردگی، درمان صفرا، مدر، درمان گوش درد [۲۱]	جوشانده
۲۹	Rosaceae <i>Amygdalus scoparia</i>	میوه، برگ	کاهش قند خون، تقویت موی سر	جوشانده، روغن	-	-	-	صمغ، برگ، میوه	درمان قند خون، درمان سرفه و تنوع، دفع انگل روده، درمان ریزش مو [۲۱]	-

متابولیت‌های ثانویه این گیاهان به عنوان پیش‌سازهای صنعتی و در تهیه سموم گیاهی علیه بسیاری از آفات استفاده نمود.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش مبین کاربرد متنوع گیاهان دارویی منطقه اردستان بوده و دال بر اهمیت ثبت اطلاعات مردمان آن است، به طوری که می‌توان با استفاده از تجربه‌های آنان در جهت کمک به علم فارماکولوژی بهره جست. همچنین، گونه‌های گیاهی منطقه اردستان اهمیت زیادی در درمان بیماری‌های مختلف (بخصوص بیماری‌های گوارشی و متابولسمی) در طب سنتی دارند و در صورت مدیریت و برنامه‌ریزی دقیق می‌توان از آنها بهره‌برداری صنعتی نیز نمود.

کاهش قند خون)، *Bunium persicum* (Boiss.) B. Fedtsch. (دانه به عنوان ضدنفخ و کمک در هضم غذا)، *Cichorium intybus* L. (اندام هوایی به عنوان تب بر و ضد چربی کبد) و *Medicago sativa* L. (اندام هوایی جهت درمان لاغری) اشاره نمود.

در بسیاری از کشورها از جمله ایران، خشکسالی‌های اخیر و فشار چرای دام منجر به از بین رفتن یا کاهش بسیاری از گیاهان مفید علوفه‌ای شده است که این وضعیت منجر به رشد و توسعه گیاهان سمی می‌شود [۱]. وجود تعداد ۲۵ گونه گیاه سمی در منطقه اردستان می‌تواند مؤید چنین شواهدی باشد. البته برخی از این گیاهان سمی (۱۱ گونه) در دوزهای پایین توسط مردم اردستان به عنوان گیاه دارویی مورد استفاده بود و تعدادی از آنها هم برای ایشان ناشناخته بود که با معرفی آنها و اعمال مدیریت صحیح می‌توان علاوه بر کاهش خسارت انسان و دام، از

منابع

1. Feng CG, Zhang LX and Liu X. Progress in research of aldose reductase inhibitor in traditional medicinal herbs (In Chinese). *Zhongguo Zhong Yao Za Zhi*. 2005; pp: 1496-1500.
2. Asghari Gh. *Biotechnology of Medicinal Plants and Herbal Medicines Production* (In Persian). Academic Center of Education, Culture and Research (ACECR) – Isfahan Branch Press. 2006, pp: 14-27.
3. Ziaei SA. Traditional herbal medicine *JMP*. 2002; 2 (2): 43–52. (Persian).
4. Elgood CL. In: *Medical History of Persia and the Eastern Caliphate* (In Persian). Forghani B. Tehran, translator. Tehran: Amir Kabir. 2007, 248 pp.
5. Ahvazi M, Mozaffarian V, Nejdastari T, Mojab, F, Charkhchian M, Khalighi- Sigaroodi F and Ajani Y. Medicinal application of native plants (Lamiaceae and Rosaceae family) in Alamut region in Gazvin Province *JMP*. 2007; 4 (24): 74–84. (Persian).
6. Silva NCC and Fernandes Júnior A. Biological properties of medicinal plants: a review of their antimicrobial activity. *JVATiTD* 2010; 16 (3): 402 – 413.
7. Hayat MQ, Khan MA, Ahmad M, Shaheen N, Yasmin Gh and Akhter S. Ethnotaxonomical approach in the identification of useful medicinal flora of Tehsil Pindigheb (District attock) Pakistan. *Ethnobot. Res. Appl*. 2008; 6: 35- 62.
8. Ibrar M, Hussain F and Sultan A. Ethnobotanical studies on plant resources of Ranyal hills, district Shangla. *Pak. J. Bot*. 2007; 39 (2): 329-37.
9. Koduru S, Grierson DS and Afolayan AJ. Ethnobotanical information of medicinal plants used for treatment of cancer in the Eastern Cape Province, South Africa. *Curr. Sci*. 2007; 92 (7): 906-8.
10. Shoma M and Saedi H. Toxic plants and their venenation impacts on livestock. Publication of Tehran University. Second ed. 1977, 236 pp.

11. Aslani MR. Poisonous Plants of Iran and Their Effects on Animals (In Persian). Ferdowsi University of Mashhad Press. 2002, pp: 5-9.
12. Sajjadi SE, Bakhshiani M, Nekukhu M and Zolfaghari, B. Ethnobotanical study of medicinal plants city Fereidoonshahr (In Persian). *JITM* 2016; 7 (3): 359-70.
13. Abbasi S, Afsharzadeh S and Mohajeri A. Ethnobotanical study of medicinal plants in Natanz region (Kashan), Iran. *J. Herbal Drugs* 2012; 3 (3): 147-56.
14. Tabad MA and Jalilian N. Ethnobotanical study of medicinal plants in Zarivar region (Marivan), Iran. *JMP*. 2015; 2 (54): 55-75. (Persian).
15. Iranmanesh M, Najafi S and Yousofi M. Ethnobotanical survey of medicinal plants of Sistan region. *J. Herbal Drugs* 2010; 2: 61-8.
16. Dolatkahi M and Nabipour I. Ethnobotanical study of medicinal plants used in the northeast latrine zone of Persian Gulf. *JMP*. 2014; 2 (50): 129-43. (Persian).
17. Forouzeh MR, Heshmati GA and Barani H. Collection and investigation on ethnobotany of some plants in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province (In Persian). *JITM* 2014; 5 (2): 131-9.
18. Gholipour A, Ghorbaninohooji M, Rasuli N and Habibi M. Ethnobotanical study on the medicinal plants of Zarm-rod Rural district of Neka (Mazandaran Province) *JMP*. 2014; 4 (52): 101-21. (Persian).
19. Sharififar F, Kouohpayeh A, Motaghi MM, Amirkhosravi A and Puormohseni Nasab E and Khodashenas M. Study the ethnobotany of medicinal plants in Sirjan, Kerman Province, Iran. *J. Herbal Drugs* 2010; 3 (1): 19-28.
20. Ramezani M and Minaei Far AA. Ethnobotanical study of medicinal plants in Fasa County (In Persian). *JITM*. 2016; 7 (2): 221-231.
21. Khodayary H, Amani Sh and Amiri H. Ethnobotanical study of medicinal plants in different regions of Khuzestan Province. *J. Med. Plants* 2015; 2 (4): 12-26.
22. Wikipedia, Isfahan Province Geography. Available at <https://en.wikipedia.org>. On: 12 May 2018.
23. Khanpour Ardestani N and Kaviani M. The introducing of medical plants of Ardestan (Isfahan Province) (In Persian). *Plant Ecosyst*. 2007; 4 (13): 54-65.
24. IRIMO. Islamic Republic of Iran Meteorological Organization (Ardestan station). Available at <http://www.irimo.ir>. On: 12 May 2018.
25. Kazemi F. Floristic study of Pinart (Ardestan). M.Sc. thesis of University of Isfahan. 2016.
26. Assadi M. (ed.). Flora of Iran. RIFR, Tehran. 1989-2016, Vol: 1-85.
27. Ghahraman A. Plant Systematics - Chromophytes of Iran (In Persian). Tehran University Press. Tehran. 1992-1996, Vol: 1-4.
28. Ghahraman A. Colored Flora of Iran. Flore de l'Iran. Société nationale pour la conservation des ressources naturelles et de l'environnement humain avec la collaboration de l'Université de Tehran. 1978, Vol: 1-2. 3250 pp.
29. Ghahraman A and Attar F. Biodiversity of Plant Species in Iran. Tehran University Press, Tehran. 1999, Vol: 1. 1176 pp.
30. Mozaffarian V. Plant Classification (In Persian). Amirkabir Press, Tehran. 2005, Vol: 1-2.
31. Rechinger KH. (ed.). Flora Iranica, Akad. Druck- und Verlagsanstalt, Graz. 1963-2015, Vol. 1-181.
32. Mozaffarian V. A dictionary of Iranian Plant names: Latin, English, Persian. Farhang Moaser Publishers. Tehran. 1997, 740 pp.
33. Aliha M. Introduction of toxic plants of rangelands in Iran (In Persian). First edition, Publication of Rangelands and Forests institute, 1995, 35 pp.
34. ICHTO; Iranian Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization (Isfahan Province).

Available at <http://www.isfahancht.ir>. On: 26 May 2018.

35. Mozaffarian V. Identification of Medicinal and Aromatic Plants of Iran. Farhang Moaser Publishers. Tehran. 2013, 1350 pp.

36. Mir Heidar H. Herbal knowledge: Usage of herbs in prevention and treatment of diseases (In Persian). Daftare Nashre Farhange Islami. Tehran. 2002, Vol: 1-5. 2698 pp.

37. Zargari A. Medicinal Plants, 6th ed. (In Persian). Tehran University Press. Tehran. 1997, Vol: 1-5. 4854 pp.

38. Razmjouei D, Zarei Z and Akbari M. Ethnobotanical study of some medicinal plants of Abadeh in Fars Province. *J. Crop Ecophysiology* 2014; 7 (3): 222-34.

Ethnobotanical Study of Medicinal Plants and Introduction to Some Poisonous Plant Species of Ardestan (Isfahan Province)

Haerinasab M (Ph.D.)^{1*}, Abbasi S (Ph.D.)²

1- Department of Biology, Payame Noor Universtiy, Tehran, Iran

2- Department of Basic Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran

*Corresponding author: Department of Biology, Payame Noor Universtiy, PO BOX 19395-3697 Tehran, Iran

Tel: +98-31-33521804-6, Fax: +98-31-33521802

Email: m.haerinasab@pnu.ac.ir

Abstract

Background: The use of knowledge of indigenous people in the use of plants can provide valuable information in the field of nutrition, treatment, and provide the basis for the production of drugs used in modern medicine.

Objectives: The present study aimed to evaluate the level of recognition of the Ardestanian people to the medicinal plants of the region and introduction to some poisonous plants for the first time.

Methods: In order to obtain information on the kind of medicinal treatment, the medicinal properties and consuming method of medicinal plants, the collected plants after identification provided to indigenous people and the results were provided in the form of questionnaires. Also, some poisonous plants of the region were identified with credit references.

Results: In the present study, the total of 120 medicinal and poisonous plant species was identified. Of these, 106 species belonging to 41 families and 98 genera had medicinal applications. Among them, Asteraceae (17 genera and 17 species) and Apiaceae (9 genera and 10 species) were the most important. It was also discovered that 25 species of the 120 introduced species have toxic properties, of which 11 species are also medicine at low doses. In this research, the most commonly used parts of medicinal plants were aerial parts in boiled form. Also, the most common use of medicinal plants in this area is as pain relief, relief of digestive disorders and metabolic disorders such as diabetes and blood lipid.

Conclusion: The existence of 106 species of medicinal plants in the Ardestan area indicated the richness of this area in terms of medicinal plants and relatively high knowledge of Ardestanian people in using these plants.

Keywords: Ardestan, Ethnobotany, Indigenous knowledge, Medicinal plants, Traditional usage

